

4-5 ноября 2016 г.). X., 2016. С. 69.

Sergiy Liman. Medieval history in works of A. S. Vyazigin (1867–1919), professor of Kharkov University: to 150th anniversary of his birth. The article treats scientific and teaching activities of A. S. Vyazigin who was the leading medievalist at Kharkov University of late XIX – early XX centuries. It is emphasized that his research creative activity was dominated by church history themes, mainly the study of XI century Catholic Church transformation and the role of Pope Gregorius VII (Hildebrand) in this. A. S. Vyazigin supposed that the role of Gregorius VII was grossly exaggerated by historians.

Key words: A. S. Vyazigin, Papacy, Church history, Gregorius VII, Middle Ages, Kharkov University.

Отримано: 3.04.2017.

УДК 930.1(477):329.14«19»

Олександр Федьков

Є ТАКА ПАРТІЯ? (ІСТОРИОГРАФІЧНІ НОТАТКИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ)

Олександр Федьков. Є така партія? (історіографічні нотатки з історії Української соціал-демократичної спілки). У статті аналізується історіографія Української соціал-демократичної спілки – політичної громади, яка на початку ХХ ст. користувалася значним впливом серед робітництва та селянства більшості українських губерній романівської імперії та суміжних територій Білорусі та Молдови. Спілка більше століття є предметом наукових досліджень і найбільш вивченими аспектами історії цієї громади є її діяльність, спрямована на організацію боротьби селян і сільських робітників у революції 1905–1907 рр. і визначення її місця в суспільних відносинах тієї доби. Унаслідок аналізу праць учених з'ясовано їхні оцінки місця та ролі цієї марксистської організації у партійно-політичному русі. Переважна більшість дослідників (А. Жук, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, С. Єфремов, О. Гермайзе, В. Головченко, С. Наумов, П. Шморгун та ін.) уважали її складовою частиною російської марксистської партії. Водночас, окремі дослідники (Л. Іванов, С. Єкельчик, Г. Касьянов, П. Феденко) неправомірно вживають термін «партія» до цього регіонального союзу РСДРП. Отже, дослідники дають загалом негативну відповідь на поставлене у заголовку статті запитання: на початку ХХ ст. не існувало політичної партії Спілка, а діяла важлива організація Російської соціал-демократичної робітничої партії.

Ключові слова: Українська соціал-демократична спілка РСДРП, історіографія, партія, союз РСДРП.

Александр Федьков. Есть ли такая партия? (историографические заметки с истории Украинской социал-демократического союза (Спилки)). В статье анализируется историография Украинского социал-демократического союза (Спилка) – политической организации, которая в начале XX в. пользовалась значительным влиянием среди рабочих и крестьянства большинства украинских губерний романовской империи и сопредельных территорий Беларуси и Молдовы. Союз больше века является предметом научных исследований и наиболее изученными аспектами истории этой организации является ее деятельность, направленная на организацию борьбы крестьян и сельских рабочих в период революции 1905–1907 гг. и определения ее места в общественной жизни той эпохи. В результате анализа работ ученых установлено их оценки места и роли этой марксистской организации в партийно-политическом движении. Подавляющее большинство исследователей (А. Жук, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, С. Ефремов, О. Гермайзе, В. Головченко, С. Наумов, П. Шморгун и др.) считали ее составной частью российской марксистской партии. В то же время, отдельные исследователи (Л. Иванов, С. Екельчик, Г. Касьянов, П. Феденко) неправоммерно используют термин «партия» к этому региональному союзу РСДРП. Итак, исследователи дают вообще отрицательный ответ на поставленный в заголовке статьи вопрос: в начале XX в. не было политической партии Спилка, а действовала важная организация Российской социал-демократической рабочей партии.

Ключевые слова: Украинский социал-демократический союз (Спилка) РСДРП, историография, партия, союз РСДРП.

Не лише ученим-історикам, але й, завдяки кінофільму талановитого режисера С. Ейзенштейна, широкій громадськості стала відомою крилата фраза В. Леніна: «Є така партія!», яку той виголосив на I з'їзді Всеросійському з'їзді рад у липні 1917 р. Лідер більшовиків сказав її у відповідь на слова меншовицького діяча та міністра Тимчасового уряду І. Церетелі про те, що сьогодні жодна партія не здатна взяти на себе відповідальність за майбутнє країни. Ці слова ми поставили в заголовку у вигляді запитального речення в контексті історіографії Української соціал-демократичної спілки (УСДС, Спілка). Річ у тому, що з часу утворення УСДС в джерелах неодноразово висловлювалися думки про створення та діяльність ще однієї української політичної партії – Спілки¹. Подібні твердження зустрічаються в науковій літературі. Відтак, метою цієї статті є з'ясування відповіді на питання: чи є УСДС окремою українською політичною партією та які оцінки давалися їй в історіографії.

Перша спеціальна стаття з історії української соціал-демократії, написана на той час молодим ученим Д. Дорошенком, з'явилася у серпні 1906 р. і започаткувала наукове розроблення проблеми, що вже триває понад 110 років². У дослідженні проблеми можна виокремити три періоди: 1) дореволюційний (1906–1917 рр.); 2) радянську добу (1917 – до кінця 1980 рр.) та 3) сучасну істо-

ріографію, яка розпочалася на межі 1980-х і 1990-х рр. і триває досі. Така періодизація ґрунтується на тезі, що основні праці з проблеми творилися на території українських земель, незалежно від того, в межах яких країн вони перебували або ж в умовах функціонування Української держави. Водночас, у рамках цих періодів ми розглядали важливі дослідження українських вчених, які працювали в еміграції, і зарубіжних науковців. Останні праці цінні не лише своїм теоретичним і фактичним матеріалом, але й можливістю здійснювати порівняльний аналіз із тими роботами, які виходили в Україні.

У дореволюційну добу опубліковані статті та брошури належали переважно діячам політичних організацій, ідейні та програмні засади яких вони обстоювали. Зазначимо, що ці праці мали переважно публіцистичний характер³, однак, оскільки марксистські партії та спілки, зокрема УСДС, діяли конспіративно та зазнавали переслідувань таємною поліцією, то в зазначених виданнях не називали прізвищ спілчанських діячів, не наводили даних про окремі громади та їх чисельність. Що ж стосується оцінки місця і ролі Спілки в суспільно-політичному житті початку ХХ ст., то російські соціал-демократи визнавали її «складовою частиною РСДРП», яка діє на основі її програми. Водночас, посилячись на видану спілчанами програму російської соціал-демократії з коментарями⁴, зараховувала її діяльність в актив національного руху⁵. Такі оцінки мали продемонструвати читачу, що РСДРП відстоює національні потреби українців.

Прикметно, що діячі національних політичних партій також вірно визначали юридичний статус Спілки як регіонального союзу РСДРП⁶. Водночас А. Жук суперечливо оцінював УСДС; з одного боку, називав її громадою, що «нічого спільного з українською соціал-демократією не має», але, водночас стверджував, що «... формально її можна назвати організацією національною»⁷. Український громадсько-політичний діяч і публіцист ліберально-демократичного напрямку С. Єфремов вірно відзначав, що УСДС виникла внаслідок кризи РУП і діяла «при боці російської соціал-демократії». Автор також писав, що Спілка «втатила цілком первісний український характер і ставиться навіть вороже до українства...»⁸. Отже, у працях діячів національних політичних партій вірно відзначається приналежність УСДС до РСДРП на правах регіонального союзу, який втратив ознаки національної організації.

Більше практичний ніж науковий інтерес до Спілки мали праці з історії революційного руху, написані службовцями Департаменту поліції. Вони слугували посібниками для співробітників політичного розшуку, оскільки ДП визнавав, що «окремі чини жандармського нагляду на місцях» не ознайомлені з програмами і тактикою окремих революційних організацій...»⁹. Зауважимо, що перші «проби пера» істориків-жандармів виявилися вкрай невдалими¹⁰. Більш ґрунтовно підійшов до з'ясування цього питання відомий діяч таємної поліції О. Спірідовіч. В опублікованій книзі з історії РСДРП, на основі наявних у ДП документів, історик-жандарм виклав досить адекватну історію російської соціал-демократії. Він згадав також і про участь УСДС у роботі меншовицької

конференції у квітні 1905 р., а в додатках подав проект її статуту, опублікований в «Искре»¹¹. Останній засвідчував про організаційну належність Спілки до складу РСДРП. Через утилітарну мету згаданої публікації, вона залишалася недоступною для широкої читацької аудиторії.

У добу національної революції вийшла праця П. Гайдалемівського з історії українських політичних партій, у якій побіжно охарактеризовано Українську соціал-демократичну спілку. Її утворення автор пов'язував із виходом із РУП «лівого крила», яке спочатку прийняло назву «Українська соціал-демократія». Автор стверджував, що пізніше УСДС з'єдналася з РСДРП, ставши «національно-автономною краєвою організацією»¹². Така оцінка автором Спілки цілком корелювалася з точкою зору на неї колишніх спілчан М. Меленевського та О. Скоропис-Йолтуховського, на той час діячів СВУ, у друкарні якої праця опублікована.

Плідні дослідження здійснювалися в Радянській Україні у 1920-ті рр.; цьому сприяло відкриття архівів царської охоранки та відносна свобода творчості. Авторами праць часто ставали колишні партійні діячі, які вміщували в них певний мемуарний компонент. Марксистський напрям в історичній науці на той час ще не домінував і в межах цієї парадигми існували різні наукові підходи. Тоді опубліковані перші монографії з історії РУП (УСДРП) і Спілки.

Революційній українській партії присвячені праці колишніх українських соціал-демократів та істориків В. Дорошенка¹³ та Й. Гермайзе¹⁴. Автори, перший – лаконічніше та переважно на основі власних спогадів, оскільки перебував в еміграції, другий – поширено й із використанням великої кількості історичних джерел, розглянули генезу та еволюцію партії до перемоги в ній марксистських засад, охарактеризували обставини, що призвели до її розламу на межі 1904 і 1905 рр. Дослідники з'ясували становище РУП та УСДС і відзначили конкуренцію між ними за вплив на український пролетаріат у період першої російської революції¹⁵. Обидва автори вважали Спілку не партією, а регіональним союзом РСДРП.

У 1926 р. була видана єдина на сьогодні праця, предметом розгляду якої стала Українська соціал-демократична спілка. Її автор – колишній спілчанин і член ГК А. Ріш¹⁶. Це не монографічне дослідження у прямому значенні цього слова, бо автор поставив за мету не стільки об'єктивно відтворити її історію, скільки здійснити апологію Спілки. Окрім того, воно не має звичного для монографії наукового апарату. Зауважимо, що А. Ріш використав велику кількість історичних джерел, зокрема надзвичайно цінні матеріали Київського охоронного відділення, котрі дозволили досить повно відтворити історію УСДС. Окремі аспекти діяльності спілчанських організацій автор виклав на основі власних спогадів; мемуарний компонент праці можемо розглядати як його усноісторичні свідчення. Враховуючи обставини часу, він намагався та все ж не зміг довести, що Спілка була не меншовицькою організацією, а більше центристською (за його словами – «болотистою»). Водночас А. Ріш довів, що УСДС виступала автономною соціал-демократичною організацією в складі РСДРП, яка мала значні успіхи в

революційному русі. Автор також виявив відсутність власної національної програми та звернув увагу на інтернаціональний склад спілчанських організацій; «вона вперше на Україні правильно вирішила питання про спільну боротьбу українського, російського та єврейського пролетаріату»¹⁷. Попри відзначені позитивні риси дослідження А. Ріша, констатуємо, що автор не зумів адекватно відтворити історію УСДС і його праця залишилася історіографічною пам'яткою своєї доби, в якій відбиті гострі ідейно-політичні дискусії 1920-х рр.

У час існування в СРСР тоталітарного режиму настала вимушена «історіографічна перерва», під час якої дослідження з історії українського соціал-демократичного руху фактично припинилися, а в узагальнювальних працях з історії більшовизму та революційного руху ретранслявалися лише негативні оцінки, що стосувалися вигаданого «опортунізму» та «націоналізму» Спілки. Остання, разом із РУП, оголошувалася «дрібнобуржуазною» партією¹⁸. Дискретність процесу вивчення історії української соціал-демократії в УРСР підкреслюють публікації на Заході праць Д. Дорошенка¹⁹ та П. Феденка, в яких розглядалася порушена проблеми²⁰. Д. Дорошенко простежив ідейну еволюцію українських спілчан у контексті розгляду національної політичної думки напередодні та в період Першої світової війни. П. Феденко у загальних рисах з'ясував ідейні та організаційні передумови виникнення Української Спілки та охарактеризував її діяльність у 1905–1907 рр. Він слушно зауважив, що надії провідників УСДС на перетворення її на єдину соціал-демократичну організацію в Україні та «українізацію» РСДРП виявилися марними²¹. Водночас автор допустив й окремі помилки – справедливо відзначивши успішну роботу Спілки під час виборів до II Державної думи, він необґрунтовано стверджував про обрання до цього законодавчого органу 14 спілчан²². Цю помилку П. Феденка згодом повторили інші вчені. Історик також уживав щодо спілки термін «партія»²³.

У роки хрущовської «відлиги», яка позначилася певною «лібералізацією» комуністичного режиму, стало помітним пожвавлення наукових пошуків у СРСР у межах «марксистсько-ленінської» парадигми історичного процесу. З'явилися праці з історії політичних партій і спілок у Російській імперії, що свідчило про «реабілітацію» цієї наукової проблеми. Показовим став вихід наприкінці хрущовського десятиліття роботи «Очерки истории Коммунистической партии Украины»²⁴. У ній, зокрема, простежено генезу та розвиток соціал-демократичного руху в українських губерніях наприкінці XIX та на початку XX ст. Розглядаючи історію РСДРП, автори традиційно наголошували на провідній ролі більшовиків у суспільному житті Наддніпрянської України, які в «непримиримій боротьбі з меншовиками, націоналістами та іншими ворогами робітничого класу активно готували широкі маси трудящих до подальшої революційної боротьби»²⁵. Зазначена робота стала каноном радянської «історико-партійної науки». У ній назвали окремі факти з історії Спілки, відзначили входження цієї громади на автономних підвалинах до складу меншовицької фракції РСДРП, однак її загальна оцінка залишалась негативною; її ставили в один ряд із УСДРП і Бун-

дом та супроводжували прикметниками «опортуністичні», «дрібнобуржуазні», «націоналістичні».

Вищезазначені «Очерки...» підготував колектив науковців Інституту історії КПУ при ЦК КПУ, проте авторство конкретного тексту виявилось знеособленим, оскільки не зазначалося хто саме написав певні розділи. Очевидно, що сторінки, присвячені історії РУП і УСДС, вийшли з-під пера відомого історика більшовизму в Україні П. Шморгуна. Такий висновок робимо на основі аналізу його іншої праці, присвяченої історії української соціал-демократії²⁶. У ній дещо в розширеному вигляді повторені основні положення попередньої роботи.

Отже, у добу хрущовської «відлиги» Спілка стала предметно розглядатися в історичних працях, але її діяльність оцінювалася негативно; стверджувалося, що це була дрібнобуржуазна, опортуністична організація, яка провадила приховану націоналістичну політику серед населення Наддніпрянської України.

Короткочасна лібералізація комуністичного режиму змінилася на початку 1970-х рр. новим «наступом на ідеологічному фронті» в Україні. В історичній науці склалася нова історіографічна ситуація, що характеризувалася жорсткою монополізацією історичної істини та недоторканістю історіографічних канонів, створених ще в сталінську добу²⁷. У зв'язку з розгортання дисидентського руху в УРСР керівні органи КПУ ставили завдання вести рішучу боротьбу з «буржуазно-націоналістичною історіографією». Тому у 1970–1980-х рр. радянські історики приділяли пильну увагу проблемам історії національно-визвольного руху.

Українські політичні партії, Українська соціал-демократична спілка, стали предметом розгляду в монографічних працях провідного радянського вченого та співробітника ЦК КПУ І. Кураса²⁸. Використовуючи значну джерельну базу, дослідник розглянув питання виникнення та діяльності Спілки в 1905–1907 рр. Автор доречно відзначив статус цієї організації як великого соціал-демократичного союзу РСДРП, який поділяв ідейні засади і тактику меншовицької фракції²⁹. Проте він безпідставно звинувачував спілчан в прагненні «штучно відгородити робітників України від трудящих інших націй і послабити їх спільну боротьбу»³⁰. Діяльність УСДС у роки реакції подавалася виключно негативно³¹. Навіть у заходах Спілки, спрямованих на підтримку боротьби українського селянства за розв'язання земельного питання, автор вбачав вади; «з метою завоювання нових прибічників «спілчани» вдавалися до безсоромної спекуляції на віковичному прагненні селян отримати землю...» (схвальні оцінки радянськими істориками такої ж діяльності більшовиків автора не бентежили). І. Курас не наводив жодних фактів, але стверджував, що діяльність УСДС спрямовувалась на «...розпалювання національної ворожнечі»³². Отже, у працях І. Кураса подано низку фактів з історії української соціал-демократії, проте загальна оцінка ролі політичної організації Спілки була негативною. Головною причиною необ'єктивності праць дослідника стала його ідеологічна упередженість.

Сучасний період розвитку української історіографії розпочався напри-

кінці 1980-х рр., а з відновленням державного суверенітету України історична наука почала розвиватися під впливом позитивних політичних і духовних чинників. Попри деякі об'єктивні та суб'єктивні труднощі, створилася принципово нова історіографічна ситуація, що характеризується відмовою вчених від ідеологічних догм, вільним вибором наукової тематики досліджень і можливістю вивчати історичне минуле на основі різних теоретико-методологічних засад. Використання останніх стало можливим завдяки вільному обміну науковою інформацією та знайомству з працями зарубіжних дослідників. Відійшли в минуле обмеження, що стосувалися доступу до історичних джерел³³. Плідні дослідження сьогодні здійснюють з історії української соціал-демократії.

Успішний аналіз історії Української соціал-демократичної спілки стає можливим завдяки її розгляду в широкому контексті. Зокрема, важливе значення для з'ясування її ролі і місця в суспільному житті мають праці, присвячені історії марксизму в світі та в Україні, а також дослідження соціально-політичних процесів у Російській імперії доби капіталістичної модернізації. На зміну апології доктрини К. Маркса та Ф. Енгельса, характерній для радянської історіографії, сьогодні настав час зваженого аналізу його теорії та практики. Сучасні дослідники стверджують, що, попри єдину теоретичну основу, соціал-демократичні організації мали свої національні особливості, які зумовлювалися специфікою політичного устрою та процесу модернізації, соціальної структури та ментальності різних соціальних груп суспільства, властивостями робітничого класу³⁴. В аналізі ідеології та практики марксизму, національних різновидів цієї доктрини важливе значення мають публікації, присвячені його історії в світі³⁵, окремим марксистським організаціям, які діяли в Російській імперії³⁶. Оскільки Українська соціал-демократична спілка входила до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії, то ми не могли, зрозуміло, оминути увагою праці з історії російського марксизму, зокрема меншовизму³⁷. Зазначені дослідження дозволили здійснити осмислення феномену марксизму та обґрунтувати класифікацію партій і спілок цього напрямку, з'ясувати місце УСДС в соціал-демократичному русі.

Початок переосмислення історії української соціал-демократії «у дожовтневу добу», ролі УСДС в суспільному житті розпочався на межі 1980 та 1990-х рр.³⁸, але цей процес відбувався переважно на старій джерельній та історіографічній основі й тому не міг дати якісно нового наукового знання. Лише згодом з'явилися важливі монографічні праці, присвячені теоретико-методологічним засадам наукової праці, соціокультурним умовам і розгортанню українського соціал-демократичного руху наприкінці XIX – на початку XX ст., ролі вітчизняних марксистських партій і спілок та їхніх діячів у суспільному житті романівської монархії та в міжнародному соціалістичному русі. Зазначені проблеми досліджували українські вчені В. Верстюк³⁹, О. Висоцький⁴⁰, І. Гирич⁴¹, В. Головченко⁴², А. Голуб⁴³, О. Жерноклеєв⁴⁴, М. Кармазіна⁴⁵, Г. Касьянов⁴⁶, С. Кульчицький⁴⁷, Ю. Лавров⁴⁸, Ю. Левенець⁴⁹, В. Литвин⁵⁰, С. Наумов⁵¹, А. Павко⁵²,

О. Реєнт⁵³, В. Яремчук⁵⁴ та ін. У їхніх роботах об'єктивно відтворено різні аспекти історії українського соціал-демократичного руху (включаючи діяльність УСДС), вивчення ними як його окремих проблем, так і загалом історії України. Більшість із зазначених дослідників вважають Спілку регіональним союзом РСДРП. Водночас у працях окремих авторів зустрічається оцінка Спілки як політичної партії⁵⁵. Праці зарубіжних авторів Т. Гунчака⁵⁶, Е. Карра⁵⁷, А. Каппелера⁵⁸, Е. Каррер д'Анкосс⁵⁹, Б. Кравченка⁶⁰, Р. Пайпса⁶¹, Л. Хеймсона⁶², Т. Шаніна⁶³, Р. Шпорлюка⁶⁴ з'ясовують широкий історичний контекст, який прямо чи опосередковано стосується Спілки.

Зупинимося на найбільш значущих для праць. Важливою подією в історіографії українського соціал-демократичного руху кінця XIX – початку XX ст. стала монографія В. Головченка⁶⁵. Дослідник використав широкий комплекс історіографічних і особливо історичних джерел, що дозволило йому здійснити цілісний аналіз проблем, пов'язаних із зародженням та еволюцією марксизму в Наддніпрянській Україні. Простежив появу перших соціал-демократичних груп, формування Революційної української партії та її перетворення в марксистську. Розглянув також існування в РУП різних напрямів і течій, з'ясував коло осіб, які їх репрезентували, встановив передумови та обставини розколу РУП, який відбувся на межі 1904 та 1905 р. Автор переконливо довів, що розлам стався через ідейні та організаційні суперечки; прихильники тісної співпраці та входження РУП на засадах автономії до складу РСДРП сподівалися скористатися підтримкою останньої для посилення революційного руху в Україні. Водночас, як з'ясував учений, М. Меленевський і інші члени Закордонного комітету партії недооцінили небезпеку централізму російської марксистської партії для української соціал-демократії. В. Головченко розглянув діяльність УСДС у 1905–1907 рр. і відзначив здобутки цього союзу РСДРП в організації страйкового руху селян і сільських робітників та його успіх у виборах до II Державної думи. Надзвичайно детально він охарактеризував ту принципову дискусію, яка тривала між представниками УСДРП М. Поршем і Спілки П. Тучапським щодо перспектив українського національного життя. Автор розглянув перебіг перемовин про входження УСДРП до складу РСДРП і ставлення Спілки до них⁶⁶. Загалом ця монографія стала важливою подією в осмисленні феномену української соціал-демократії.

Формування українських політичних партій у контексті дослідження «українського питання» в Російській імперії розглянув Ю. Лавров, який докладно з'ясував процес формування Революційної української партії та її генезу на початку XX ст. Важливе значення для дослідження історії УСДС має та частина роботи, в якій з'ясовано ідейні та організаційні зміни в партії, що сталися в 1904 р. Автор встановив наявність у РУП трьох течій, які виразно окреслилися напередодні розколу партії на «невідбутому з'їзді», докладно з'ясував перебіг і хронологію дискусії, що точилася під час засідань з'їзду, відзначив розкольницьку роль у подіях російських соціал-демократів І. Біска й П. Тучапського. Він уперше

з'ясував, що новоутворена організація (УСДС) увійшла до складу РСДРП на початку лютого 1905 р.⁶⁷ Праці Ю. Лаврова ґрунтуються на нововідкритих архівних матеріалах і стали новим словом у з'ясуванні обставин розколу РУП і створення Спілки.

Українська соціал-демократична спілка стала предметом наукового аналізу С. Наумова⁶⁸. Дослідник вияснив, що саме комплекс проблем, пов'язаних із обґрунтуванням ідейно-теоретичних засад та організаційної діяльності РУП, став причиною її розколу. Щоправда спочатку новостворену політичну групу (Спілку) автор помилково вважав окремою партією, яка повела рішучу діяльність, спрямовану на залучення членів рупівських організацій на свій бік⁶⁹. Проте згодом у спеціальних статтях, присвячених УСДС, С. Наумов висунув і обґрунтував низку наукових гіпотез, в яких окреслив роль і значення цієї громади в суспільно-політичному житті українських губерній. На його думку Спілка «ніколи не була окремою політичною організацією, не мала самостійного значення» і використовувалася РСДРП для боротьби проти РУП і посилення власної ефективності⁷⁰. С. Наумов також окреслив подальшу перспективу дослідження – необхідність підготовки «публікацій монографічного формату»⁷¹.

Питання статусу та діяльності УСДС розглядається в узагальнюючих працях з історії України. У них знайшов відбиток той різнобій в оцінках Спілки, який спостерігаємо у спеціальних дослідженнях. Наприклад, у праці В. Сарбея правильно вказано на характерні риси діяльності цієї організації, але її статус не зазначено⁷². Подібний підхід спостерігаємо в академічному навчальному посібнику за редакцією В. Смолія⁷³. Певна невизначеність характерна для праці відомого українського дослідника С. Єкельчика, який вживає слово «партія» щодо Спілки й одночасно визнає, що вона «на правах регіональної організації приєдналась до російських соціал-демократів»⁷⁴. Натомість Я. Грицак вірно зазначає, що для низки українських організацій в ідейних настановах та практичній діяльності притаманне переважання соціального над національним, зокрема й для УСД Спілки, яка увійшла до складу меншовицької фракції РСДРП⁷⁵.

Таким чином, Українська соціал-демократична спілка понад століття є предметом наукових досліджень і найбільш вивченими аспектами історії цієї громади є її діяльність, спрямована на організацію боротьби селян і сільських робітників у добу революції 1905–1907 рр. і визначення її місця в партійно-політичних відносинах початку ХХ ст. Переважна більшість дослідників (А. Жук, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, С. Єфремов, О. Гермайзе, В. Головченко, С. Наумов, П. Шморгун та ін. уважали її складовою частиною російської марксистської партії. Водночас, окремі дослідники (Л. Іванов, Г. Касьянов, П. Феденко) неправомірно вживають термін «партія» до цього регіонального союзу РСДРП. Отже, дослідники дають загалом негативну відповідь на поставлене у заголовку статті запитання: на початку ХХ ст. не було політичної партії Спілка, а діяла регіональна організація Російської соціал-демократичної робітничої партії.

Примітки:

¹ Голос російських «освободженців» про українську квестию // Діло. 10 (23) жовтня 1905 р. Ч. 227. С. 1-2; Нова українська партія // Діло. 17 (30) червня 1905 р. Ч. 135. С. 1-2; 3 життя партій // Рада. 16 грудня 1906 р. № 80. С. 2; ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 1417. 491 арк.; Там само. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 1107. Арк. 4 зв. та ін.

² Дорошенко Д. Украинская социал-демократия // Украинский вестник. 13 августа 1906. № 12. С. 843-851.

³ Єфремов С. З громадського життя на Україні. Київ: Вік, 1909. С. 52; А-ко А. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. 1911. Ч. 6-8. С. 277-294 [Число присвячене десятиліттю партії] С. 281. (За криптонімом А-ко А. приховувався А. Жук – О. Ф.); Залевский К. Национальные движения // Общественное движение в России в начале XX-го века. Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Т. IV, части I и II (книги 6-ая и 7-ая). Санкт-Петербург: Общественная польза, 1912. С. 151–221; Мартов Л. Социалдемократия 1905–1907 гг. // Общественное движение в России в начале XX-го века. Под ред. Л. Мартова, П. Маслова, А. Потресова. Санкт-Петербург : Общественная польза, 1914. Т. III, кн. 5 : Партии их состав, развитие и проявление в массовом движении, на выборах и в Думе. С. 537-643; Мартов Л. Политические партии в России. Санкт-Петербург: Новый мир, 1906. 32 с.

⁴ Програма Соціал-демократичної робітничої партії Росії. [Б.м.в.]: Українська соціал-демократична спілка, [Б.р.в.]. 30 с. (Листок «Правды»).

⁵ Залевский К. Национальные движения // Общественное движение в России в начале XX-го века / Под ред Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Т. IV, части I и II (книги 6-ая и 7-ая). Санкт-Петербург : Общественная польза, 1912. С. 201-202.

⁶ Єфремов С. З громадського життя на Україні. Київ : Вік, 1909. С. 52.

⁷ А-ко А. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. 1911. Ч. 6-8. С. 281.

⁸ Єфремов С. З громадського життя на Україні. Київ : Вік, 1909. С. 52-53.

⁹ Перегудова З. И. Политический сыск России (1880–1917). 2-е изд., перераб. и доп. Москва: РОССПЭН, 2013. С. 94.

¹⁰ Политические партии и политическая полиция. Документальное исследование в трех частях / под общ. ред. Э. М. Энтина. Москва, Минск, Гомель [Б. изд.], 1996. С. 232–235.

¹¹ Спиридович А. И. Революционное движение в России. Вып. 1-й. Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия. Санкт-Петербург: Тип. Штаба Отдельного Корпуса Жандармов. Б. Вульфова ул., дом № 23, 1914. С. 235.

¹² Гайдалемівський П. Українські політичні партії. Їх розвиток і програми. Зальцведель: Наклад Української військової місії, 1919. С. 8.

¹³ Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900–1905 рр.). Нарис з історії української соціалдемократичної партії. Львів, Київ : Видання ЦК УСДРП, 1921. 40 с.; Дорошенко В. РУП і УСДРП // Календар «Впереду». 1920.

Львів : Українська соціал-демократична партія, 1920. С. 225-236.

¹⁴ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП). Київ : Книгоспілка, 1926. 390 с.

¹⁵ Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). С. 30; Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП). Київ: Книгоспілка, 1926. С. 297–290.

¹⁶ Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спільки». Харьков : Пролетарий, 1926. 141 с.

¹⁷ Там само. С. 107.

¹⁸ Иванов Л. М. Революция 1905–1907 гг. на Украине // Революция 1905–1907 гг. в национальных районах России. Москва : Гос. изд-во полит. литературы, 1955. С. 61, 86; Лось Ф. Є. Революція 1905–1907 років на Україні. Київ : Вид. АН УРСР, 1955. 404 с.

¹⁹ Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936. 99 с.

²⁰ Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. Курс лекцій. Подебради, 1934. С. 30–35; Його ж, Соціалізм давній і новочасний. Лондон, Париж, Мюнхен : Наше слово, 1968. 230 с.

²¹ Феденко П. Соціалізм давній і новочасний. С. 196-197.

²² Його ж, Український громадський рух. С. 33.

²³ Там само. С. 35.

²⁴ Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. 2-е, доп. / [И. Д. Назаренко [и др.]. Киев : Политиздат Украины, 1964. 736 с.

²⁵ Там же. С. 76.

²⁶ Шморгун П. М. Украинские мелкобуржуазные партии РУП (УСДРП) и «Спілька» в революции 1905–1907 гг. // Научная сессия по истории первой русской революции 1905–1907 гг. Тезисы сообщений. Москва : Изд-во АН СССР, 1965. С. 148–155.

²⁷ Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. С. 366–367.

²⁸ Курас І. Ф. Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). Київ : Політвидав України, 1986. 185 с.; Курас І. Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазного национализма на Украине. Киев : Наукова думка, 1978. 315 с.

²⁹ Курас І. Ф. Торжество пролетарского интернационализма. С. 88.

³⁰ Курас І. Ф. Повчальний урок історії. С. 48.

³¹ Курас І. Ф. Торжество пролетарского интернационализма. С. 90-98.

³² Курас І. Ф. Повчальний урок історії. С. 57.

³³ Калакура Я. Українська історіографія. Курс лекцій. Вид. 2-е, доп. Київ : Генеза, 2012. С. 423-424.

³⁴ Алеврас Н. «Заперты мы на заводе» : локальный мир горнозаводской культуры дореволюционного Урала // Горизонты локальной истории Восточной

Европы в XIX–XX веках. Сборник статей / под ред. И. В. Нарского. Челябинск : Каменный пояс, 2003. С. 57–69; Рябчук А. Формування і занепад робітничого класу (спроба огляду) // Україна модерна. 2009. 14 (3). С.126–142; Побережников И. В. Переход от традиционного к индустриальному обществу : теоретико-методологические проблемы модернизации. Москва : РОССПЭН, 2006. 240 с.; Соколов А. К. Перспективы изучения рабочей истории в современной России // Отечественная история. 2003. № 4-5. С. 131–142; Соколов А. К. Драма рабочего класса и перспективы рабочей истории в современной России // Социальная история. Ежегодник, 2004. Москва: РОССПЭН, 2005. С. 7–52; Шляхов О. Б. Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX початок XX ст.) : монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.

³⁵ Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Київ : Темпора, 2013. Кн. 1. 504 с.; Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / пер. з англ. А. Д. Гриценка, П. С. Насади, З. І. Клещенко, В. П. Павленка. Київ : Мегатайт, 2000. 608 с.; Марксизм як традиція і перспектива [форум] // Україна модерна. 2009. 14 (3). С. 13–62; Сервіс Р. Товариші. Комунізм : світова історія. Київ : Темпора, 2012. 616 с.

³⁶ Білобровець О. Діяльність польських політичних партій на Правобережжі на початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Історія / за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль : ТНПУ, 2005. Вип. 1 С. 254–260; Білобровець О. М. Польський соціалістичний рух на Правобережній Україні (II пол. XIX поч. XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія : Збірник наукових праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2005. Вип. 9. С. 60–66; Гусев В. І. Бундівський рух в Україні (початок XX лютий 1917 р.) // Єврейська історія і культура в Україні / ред. кол. : Г. Аронов, О. Шаніна, М. Феллер, Л. Фінберг. Київ, 1995. С. 55–61; Гусев В. До питання про національну програму Бунду (1897–1917 рр.): від громадянської рівноправності євреїв до культурно-національної автономії // [Електронний ресурс]. URL: <http://judaica.kiev.ua/old/Conference/Conf4.htm>

³⁷ Див. історіографію проблеми : Смирнова М. И. Новое в историографии российской социал-демократии // Мировая социал-демократия: теория, история и современность: Материалы междунар. конф., 21–21 мая. 1996 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. Москва : Собрание, 2006. С. 19–33; Тютюкин С. В. Десять лет в журнале «Отечественная история». Москва : Собрание, 2005. 432 с.; Урилов И. Х. История российской социал-демократии (меньшевизма). Часть вторая: Историография. Москва: Раритет, 2001. 352 с.; Урилов И. Х. Современная историография российской социал-демократии // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы: Материалы междунар. науч. конф., 21–22 апр. 2008 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. Москва : Собрание, 2009. С. 16–30.

³⁸ Варгатюк П. Л., Шморгун П. М. 1898–1917 : маловідомі сторінки історії // Маршрутами історії / упоряд. Ю. І. Шаповал; Ред. кол. : Ф. М. Рудич, І. Ф. Курас та ін. Київ : Політвидав України, 1990. С. 2–30; Варгатюк П. Л., Шморгун П. М. Забуті події та імена: Із історії більшовицьких організацій України в дожовтневий період. Київ: Політвидав України, 1990. 143 с.; Левенець Ю. А. Ліворадикальні партії на Україні напередодні жовтневого перевороту // Укр. іст. журн. 1992. № 3. С. 23–32; Шморгун П. М. З історії соціал-демократичних організацій України напередодні і в період першої російської революції (1903–1907 рр.) : новий підхід // Укр. іст. журн. 1991. № 2. С. 3-14; Шморгун П. М. Національно-визвольний рух на Україні на початку ХХ ст. // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвідомчий науковий збірник. Київ: Либідь, 1992. Т. 173. Партії і соціальні групи в першій російській революції. С. 3-12.

³⁹ Верстюк В. Українська Центральна Рада : Навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1997. 344 с.; Верстюк В. Ф. Українське питання в Російській імперії (друга половина ХІХ початок ХХ ст.) // Україна і Росія в історичній ретроспективі : Нариси в 3-х томах / Інститут історії України НАН України; [ред. рада : В. М. Литвин (голова), Л. В. Губернський, І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич, О. С. Онищенко, С. В. Кульчицький, І. Ф. Курас, М. В. Попович, В. А. Смолій]; відп. ред. В. А. Смолій : Том 1. [В. Ф. Верстюк, В. М. Горобець, О. П. Толочко Українські проекти в Російській імперії // Інститут історії України НАН України]. Київ : Наукова думка, 2004. С. 351-411.

⁴⁰ Висоцький О. Українські соціал-демократи та есери : досвід перемог і поразок. Київ: Основні цінності, 2004. 168 с. (Серія «Спадщина. Кн. 29»).

⁴¹ Гирич І. Концептуальні проблеми історії України. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2011. 224 с.; Його ж. Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених-концептуалістів. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2012. 488 с.; Його ж, У тіні В. Липинського (Андрій Жук як мислитель й дослідник історії визвольного руху) // Молода нація. 2002. № 3 (24). С. 8-45; Його ж, Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія. Київ: Укр. письменник, 2014. 496 с.

⁴² Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. Харків : Майдан, 1996. 190 с.; Головченко В. З історії українського політичного руху на Харківщині наприкінці ХІХ на початку ХХ століття // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків: Око, 1995. Т. 2. С. 15–22. (Нова серія); Головченко В. Нескорена Україна (з історії визвольної боротьби 1905-1907 рр.) // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків: Око, 1994. Т. 4. С. 3-16. (Нова серія); Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського // Київська старовина. 2000. № 4. С. 96-110.

⁴³ Голуб А. І. Українська соціал-демократія і міжнародний соціалізм: сторінки політичної історії (кінець ХІХ перша чверть ХХ століття). Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. 92 с.

⁴⁴ Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. 536 с.; Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918). Вид. друге, доповн. Київ : Основні цінності, 2000. 168 с. (Серія «Сучасна думка». Кн. 6).

⁴⁵ Політична історія України ХХ ст.: у 6 т. / редкол. : І. Ф. Курас (голова) та ін. Т. 1 : На зламі століть (кінець ХІХ ст. 1917 р.) / Ю. А. Левенець (кер.), Л. П. Нагорна, М. М. Кармазіна. Київ : Генеза, 2002. 424 с.; Україна : політична історія ХХ початок ХХІ століття / Ред. рада : В. М. Литвин (голова) та ін.; редкол. : В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 1028 с.; Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / В. Ф. Солдатенко (керівник). Київ: Парламентське вид-во, 2007. 576 с.

⁴⁶ Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть : соціально-політичний портрет. Київ: Либідь, 1993. 176 с.

⁴⁷ Кульчицький С. Володимир Ілліч Ульянов-Ленін // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 20 / Відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. С. 29–76; Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Київ : Темпора, 2013. Кн. 1. 504 с.

⁴⁸ Лавров Ю. П. Виникнення і діяльність українських політичних партій // «Українське питання» в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) Колективна наукова монографія в трьох частинах / відп. ред. В. Г. Сарбей. Київ : Інститут історії України, 1999. Ч. 2. С. 248–444; Лавров Ю. П. Зародження українського національного руху у студентському середовищі // Нариси з історії українського національного руху. Колективна монографія. Відп. ред. В. Г. Сарбей. Київ: Інститут історії України, 1994. С. 90–111.

⁴⁹ Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки : проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ початок ХХ століття). Київ : Стилос, 2001. 585 с.

⁵⁰ Литвин В. Історія України (у 3-х томах). Т. II : Кінець ХVІІІ початок ХХ ст. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2005. 760 с.

⁵¹ Наумов С. О. З історії одного симбіозу : організаційні відносини «Спілки» і РСДРП // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 908. Серія «Історія» Випуск 42. Х., 2010. С. 106-114; Наумов С. Питання української державності в діяльності Революційної української партії (РУП) // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків: Око, 1994. Т. 3. С. 11-20. (Нова серія); Наумов С. О. Становлення Революційної української партії // Укр. іст. журн. 2006. № 2. С. 49-58; Наумов С. О. Чи була «Спілка» українською партією? До постановки питання // Третій міжнародний конгрес українців, 26-29 серпня 1996 р. Харків, 1996. Історія. Ч. 2. С. 30-35.

⁵² Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля Кінець ХІХ століття – лютий 1917 р. Монографія.

Київ: Іван Федоров, 1999. 248 с.

⁵³ Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX початок XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.

⁵⁴ Яремчук В. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.

⁵⁵ Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть. С. 80; Єкельчик С. Історія України: народження модерної нації; авториз. пер. з англ. А. Цимбал. Київ: Laugus, 2011. С. 84.

⁵⁶ Гунчак Т. Україна перша половина XX століття. Нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 288 с.

⁵⁷ Карр Э. История Советской России. Большеви́стская революция. 1917–1923. Том 1 и 2 / пер. с англ. / предисл. Ненарокова А. П. Москва : Прогресс, 1990. 768 с.

⁵⁸ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія : Виникнення. Історія. Розпад / перекл. з німецької Х. Назаркевич / ред. М. Крикун [Історія країн світу]. Львів : Вид. Українського Католицького Університету, 2005. XII + 360 с.

⁵⁹ Каррер д'Анко́сс Э. Евразийская империя: История Российской империи с 1552 г. до наших дней / пер. с фр. Москва : РОССПЭН, 2007. 367 с.

⁶⁰ Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX століття [пер. з англ. В. Івашко, В. Корнієнко]. Київ: Основи, 1997. 423 с.

⁶¹ Пайпс Р. Русская революция / пер. с англ. М. Д. Тименчика. Москва: РОССПЭН, 1994. Ч. 1. 398 с.

⁶² Хеймсон Л. Меньшевизм и большевизм (1903–1917) : формирование менталитетов и политической культуры // РСДРП (о) в 1917 году. Документально-исторические очерки / под. ред. З. Галили [и др.]. Москва : Новый хронограф, 2007. С. 15–55.

⁶³ Шанин Т. Революция как момент истины 1905–1907 → 1917–1922 гг. : пер. с англ. Москва: Весь мир, 1997. 560 с.

⁶⁴ Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / пер. з англ. Г. Касьянов. Київ : Основи, 1998. 479 с.

⁶⁵ Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. 190 с.

⁶⁶ Там само. С. 82–83, 91–98.

⁶⁷ Лавров Ю. П. Виникнення і діяльність українських політичних партій. С. 297–310, 317–329.

⁶⁸ Наумов С. О. З історії одного симбіозу. С. 106–114; Наумов С. Питання української державності. С. 11–20; Наумов С. О. Становлення Революційної української партії. С. 49–58.

⁶⁹ Наумов С. Питання української державності. С. 14–16.

⁷⁰ Наумов С. О. Чи була «Спілка» українською партією? С. 30–35; Його ж. З історії одного симбіозу. С. 113–114.

⁷¹ Наумов С. О. Там само. С. 114.

⁷² Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. С. 265–266. (Україна крізь віки. Т. 9).

⁷³ Історія України / заг. ред. В. А. Смолія. Навчальний посібник. Київ : Альтернативи, 2002. С. 169.

⁷⁴ Єкельчик С. Історія України: народження модерної нації; авториз. пер. з англ. А. Цимбал. Київ : Laurus, 2011. С. 84.

⁷⁵ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. : [Навч. посібник для учнів гуманіст. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів]. Київ : Генеза, 1996. С. 93.

Oleksandr Fed'kov. Is there such party? (historiography notes from the history of the Ukrainian Social Democratic Union. *The article deals with the historiography of the Ukrainian Social Democratic Union – a political community, which in the early twentieth century had considerable influence on the workers and peasants of most Ukrainian provinces of Romaniv empire and the adjacent territories of Belarus and Moldova. For over a century the Union has been a subject of scientific research and among the most studied aspects of the history of this community is its activity aimed at organizing the struggle of peasants and rural workers in the revolution of 1905–1907 and determination of its place in the social relations of that time. Having analyzed some scientific works we revealed their estimations of place and role of this Marxist organization in party-political movement. The vast majority of researchers (A. Zhuk, V. Doroshenko, D. Doroshenko, S. Yefremov, A. Hermaize, V. Holovchenko, S. Naumov, P. Shmorgun etc.) considered the Union as an integral part of the Russian Marxist party. However, some researchers (L. Ivanov, H. Kasianov, P. Fedenko) wrongly use the term «party» to denote this regional union of RSDRP. Therefore, researchers generally give a negative answer to the question put in the title of this article: in the early twentieth century there was no such a political party as the Union, instead there was acting an important organization of the Russian Social Democratic Labor Party.*

Key words: *Ukrainian Social Democratic Union of RSDRP, historiography, party, union of RSDRP.*

Отримано: 10.06.2017 р.

УДК 94(477) (092):929.5

Ольга Комарова

МАЛОВІДОМІ ДЖЕРЕЛА У ВИВЧЕННІ ШЛЯХЕТСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ РОДИНИ ДОМАНИЦЬКИХ (ВІДОМОСТІ З ГЕРБОВНИКІВ ТА РОЗПИСУ ПОКОЛІНЬ)

Ольга Комарова. Маловідомі джерела у вивченні шляхетського походження родини Доманицьких (відомості з гербовників та розпису поколінь). У